

Інститути політики та політичні процеси --- ---

УДК 32.019.51:930

ББК 66.5

ЦІННОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ У СИСТЕМІ ГРОМАДЯНСЬКИХ ВІДНОСИН

В. Й. Климончук

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел.+38 (066) 52 72 919; e-mail: vklym64@gmail.com*

Досліджуються особливості процесу формування цінностей у системі громадянських відносин. Авторське бачення ґрунтується на визначенні системи цінностей через аналіз способів, умов самореалізації, самостановлення, самоздійснення громадянської системи, в якій певним чином скоординовані відносини внутрішнього і зовнішнього характеру. Характеризується система цінностей політичного та громадянського характеру, яка дає змогу визначити основну суперечність становлення і ствердження в нових політичних обставинах, що склалися в сучасній Україні, суть якої полягає в переході від цінностей абстрактних до конкретно-значимих і реально діючих: вартість життя, індивідуальна свобода, власність, форми і способи самоврядування тощо.

Ключові слова: *громадянське суспільство, система цінностей, громадянські цінності, політичні цінності, політична свобода, солідаризм, режим участі.*

Проблема дослідження змісту, функцій, особливостей становлення та історичної артикуляції політичних цінностей тісно пов'язана з визначенням їх в системі громадянських відносин, адже, з нашої точки зору, політичні і громадянські цінності – це визначення одного – меж людської свободи, людської сутності з дещо різних кутів зору. Саме на дослідженні такого співвідношення і зосередимо свою увагу у цій частині наших наукових пошуків.

За останні десятиліття однією з найбільш популярних та широко дискутованих проблем у вітчизняній та західній інтелектуальній думці є

дослідження проблеми теорії і практики громадянського суспільства. Будучи «дитям» чи навіть провісником Нового часу, теорія громадянського суспільства ввібрала в себе дух сучасності, стала втіленням її головних ідей, які можна висловити, використовуючи один з основоположних принципів метафізики, а саме: співвідношення «внутрішнє-зовнішнє». Воно (співвідношення) відповідно роздвоюється на опозицію, в якій рух іде зсередини назовні і протилежну – «ззовні-всередину». Не потребує доведення, що початкова опозиція «ззовні-всередину» є основою як вульгарно-матеріалістичного, так і діалектико-матеріалістичних підходів, коли роль зовнішнього (природи, суспільства, колективу) проголошується первинною і визначальною щодо формування будь-якого соціального феномену.

Рух «зсередини-назовні» – це рух самоорганізації, самостановлення, саморозвитку, і, на нашу думку, саме така опозиція є головною ідеєю сучасної людини, суспільства. Саме в результаті такого руху долається метафізична роздвоєність між суб'єктом і об'єктом, духом і природою, індивідом і суспільством та досягається їхня бажана гармонія та цілісність. Завершуючи цей екскурс в метафізику, підсумуємо, що теорія громадянського суспільства, маючи основною своєю рисою самоуправління, якнайповніше відповідає цим сучасним тенденціям. Цим ми пояснюємо нечувану популярність згаданої теорії серед не лише мислителів сучасності, але й широкого загалу.

Тому, коли ми визнаємо громадянське суспільство таким соціальним організмом, в якому досягається гармонія внутрішнього і зовнішнього, то ми вже не можемо погодитись із розумінням його як суспільства у суспільстві, яке живе за своїми власними законами.

Громадянське суспільство, таким чином, на нашу думку, слід розуміти як певний принцип взаємовідносин усіх елементів соціальної структури, як сутнісну характеристику всього суспільства як системи. Якщо кожне суспільство являє собою не статику, а динаміку взаємозв'язків між людьми та створеними інститутами, то громадянське суспільство можна також представити одним з таких зв'язків, який відрізняється від інших тим, що в його основі лежать демократичні принципи, спрямовані на забезпечення вільної життєдіяльності кожного свого члена як елемента цього зв'язку, захист його прав і свобод тощо.

Отже, іншими словами, під громадянським суспільством ми розуміємо певний принцип взаємовідносин усіх елементів соціальних систем, певний тип зв'язку між людьми та між людьми й створеними ними соціальними інститутами і т.д., що спирається на певну систему цінностей. Тому ми не випадково обрали об'єктом свого дослідження цінності громадянського суспільства, які, на нашу думку, виступають його сутнісною характеристикою.

Для початку згадаймо слова: «Дух та культура як цілеспрямовані та культивовані типи людської діяльності, – стверджує М. Хайдегер, –

існують лише з Нового часу, а «цінності» як сформовані масштаби такої діяльності – тільки з Новітнього часу» [4, с. 223].

Отже, ми вважаємо, що цінності взагалі, самої по собі не існує, вона порожня, й починає виявляти себе лише як певний масштаб, певна проєкція, вимір тощо. Тому наше дослідження цінностей громадянського суспільства по суті зводиться до пошуків справжньої природи, суті громадянського суспільства в їх ціннісному вимірі.

В своєму аналізі феномена громадянського суспільства ми будемо прагнути відійти від сприйняття громадянського суспільства як моделі абстрактної, яка не враховує специфіки геополітичних, національних, екологічних, культурних та інших чинників, конкретних країн та народів. Така модель не може бути нічим іншим як моделлю утопічною. Ми ж прагнемо врахувати ту обставину, що модель громадянського суспільства – це, насамперед, модель чинників, умов, засобів та методів його становлення і формування, а не модель лише одного кінцевого результату, досягнення якого – все, а решта – ніщо. Це означає, що громадянське суспільство потрібно вбачати «тут» і «тепер», а не віднесеним формалізованим мисленням кудись на лінію горизонту, бо воно не лише проєктується як майбутнє, а й переживається як теперішнє. Воно виходить за межі сфери виключно абстрактного мислення, переходячи у площину конкретних соціальних і культурних надбань, конституюючись у соціально-культурній ролі чи функції, притаманній людині, а тому воно завжди, відповідаючи загальним принципам становлення та існування, має особливі форми вияву, суть чого і репрезентують ціннісні особливості його реального стану.

Врахування цього контексту вимагає від нас застосування культурологічного підходу до аналізу згаданих проблем. З огляду на важливу роль, що її набуває категорія культури в межах нашого дослідження, вважаємо за необхідне подати її визначення: ще понад сто років тому Е. Тейлор запропонував розуміти під культурою певну цінність, що складається зі знання, віри, мистецтва, моралі, права, звичаїв, інших здатностей і навичок, використовуваних людиною як членом суспільства. Незважаючи на те, що це визначення можна вважати класичним, ми будемо виходити з більш вузького розуміння культури на кшталт того, яке запропонував К. Гіртц – в центрі уваги автора постають форми та механізми інтерпретації значень, серед яких перебуває людина. За висловом К. Гіртца, «людина є твариною, що підвішена у павутинні значимості, яке вона сама ж і висувала». Звісно, що аналіз культури в цьому розумінні «не належить до експериментальної науки, яка розшукує закони, а є інтерпретаційним, таким, що досліджує значення» [1, с. 173].

Приймаючи все вищесказане, погоджуємося із тезою про істотно продуктивний характер культурологічної ролі чи функції, з якою пов'язане прирощення світу для людини – від прирощення речей, пред-

метів, цінностей до прирощення значень, смислів і знань, «наші ідеї, наші вартості, наші дії, навіть наші емоції, подібно як і наша нервова система, є продуктами культури» [1, с. 181].

В межах нашого дослідження цінностей громадянського суспільства культурологічна дія набуває особливого значення з огляду на її ціннісно-креативний характер. Потрібно розуміти, що культурологічна дія не є анонімна за сенсом, вона завжди заадресована до вартостей, що їх виражає, і до іншої людини, як носія і творця цих вартостей. І тут ми починаємо розуміти, що взаємодія різних людей передбачає взаємоденсення індивідуальних значень, речей один до одного, а отже, культурологічна функція онтологічно пов'язана зі складанням соціальності як солідарності, іншими словами, складання суспільства чи громади як певної системи усталених взаємодій, поведінкових патернів, що дозволяє констатувати наявність цілісного суспільного утворення певного типу, тобто визначеного певною системою цінностей.

Отже, ми стверджуємо, що солідарність є виявом культурологічної інтенції на рівні комунікативної взаємодії осіб або на рівні соціальності.

Визначальним чинником формування соціальності, наприклад, громадянського суспільства, на противагу до формування культури, виступають потреби взаємопов'язання індивідуальних та групових інтересів, які конститууються в ієрархічно побудованій системі цінностей. В цьому ключі під соціальністю (як ціннісно наповненому, а значить впорядкованому, визначеному способі існування) розуміємо наголошення суспільних потреб виживання та творення (продукування), взаємопов'язаності осіб навколо інтересів самореалізації й самоздійснення.

Найбільша проблема становлення соціальності пов'язана з двома векторами життя, однаково позначеними набуттям новизни. З одного боку, це вектор зовнішнього предметно-речового світу та його прирощення, а з іншого – вектор прирощення внутрішнього, невидимого світу значень. В інших словах, йдеться про самореалізацію і самоздійснення особи – кожен прагне зреалізувати себе серед речового, матеріального світу, але не всі рівно надають пріоритет вияву внутрішньої свободи – що є, власне, самоздійсненням у параметрах реалізації внутрішнього світу людини, з усіма його задатками, здібностями й талантами.

«Для середньостатистичної особи межі її культури... з будь-якого підходу, – зазначає Е. Геллнер, – є межами її зайнятості, соціальної придатності, честі, продуктивної участі і громадянства. Тому здобута через освіту культура є чи не найважливішим набутком та інвестицією, вона одна дає доступ до всього іншого...» [2, с. 107].

Суспільність, як природний стан людського самоствердження, формується передусім навколо вияву свободи і не підлягає редукції ні до чисто економічних (речових) інтересів, ні до чисто політичних цінностей влади або держави. Така суспільність є сферою або полем вияву можливостей самоздійснення людини у вигляді існування людського

роду чи людськості, де кожна особа як член громади є вільним щодо суспільних можливостей громадянином.

Тому, за означенням, «інституційне ядро» громадянського суспільства складають недержавні, а можливо, точніше б було сказано – позаполітичні спілки на добровільній основі, до яких належить широкий спектр культурних, релігійних, фахових, сімейних і, частково, економічних об'єднань.

Тобто громадянське суспільство є сферою вияву можливостей особи і гарантування її природних та громадянських прав і свобод. Дана соціальність є таким утворенням в історичному процесі, що виступає передумовою росту й поширення вартості свободи, з одного боку, і вартості самоздійснення особи – з другого.

На початку ХХІ століття з усією очевидністю усвідомлюємо, що ані жодна ідеологія, якою б сильною вона не була, ані навіть єдина мовна практика не конституують органічно стійкої суспільної спільноти. І водночас зрозуміло, що історичний рух і соціальна динаміка постійно здійснюються навколо утворення стійких людських спільнот, що організуються за принципом добровільності. Прикладами можуть бути і братства перших християн, і монастирські ордени, і цехові асоціації – аж до політичних партій і національних держав. Це дає розуміння базового характеру суспільної єдності у людському житті і спонукає до сумніву щодо онтологічної самоцінності індивідуалістичної культури у комунікативних діях. Інакше виникатиме спокуса вважати за норму асоціальної комунікації і дискурсу влади.

Диференціація усередині суспільства підтримує соціальну єдність людей і є необхідною умовою формування добровільної спільноти, що лежить в основі модерного руху до громадянського суспільства. Це є водночас рух до здійснення індивідуальної і соціальної свободи, свободи, що набуває іншого значення і може бути визначена як свобода кооперована, яка може сформуватись і неодмінно формується в межах солідарної соціальності, тобто в межах громадянського суспільства. Адже хоча більшість людських дій відбувається завдяки різним, в тому числі й фізичним, спонукам, властиво лише такі дії, що здійснюються під впливом цінності свободи, стають людськими суспільними діями. Міра кооперованості людської свободи, рівень її здійснення є вирішальним чинником формування соціальності громадянського суспільства. Тому, коли ми говоримо про свободу як визначальну цінність громадянського суспільства, ми повинні розуміти особливу сутнісну наповненість цієї категорії як свободи кооперованої, солідарної. Будь-який інший вимір свободи є невластивим, а значить, руйнівним в межах громадянського суспільства.

Людське життя сповнене деякого внутрішнього сенсу – сенсу для збереження і продовження людського буття, головною інтенцією якого є самозвершення особи або її персоналізація, навернення самого себе до

власного «внутрішнього світу», – як сказав би Григорій Сковорода. У цьому сенсі «внутрішній світ» особи постає не тільки як деяка емпірична даність чи стала сутність, але перед усім – як динамічна екзистенція, здатна до самовизначення і посередництва сили внутрішньої людської культури, покликана творчо змінювати власний характер і визначати, що діяти і ким ставати. Це є водночас здійснення «натуральної свободи самовизначення».

Щодо «режиму участі» як стану певної соціальності, то саме тут складаються цінності демократичного правління і формується інститут громадянства – рівності природних прав і громадянських законів. Умови «режиму участі» засвідчують, як уже зазначалось раніше, міру соціальної життєздатності суспільства. Елементи «режиму участі» громадян у створенні спільного добра на основі індивідуального самоздійснення (персоналізації) включають: а) вільний доступ до участі в політичних процесах суспільства; б) ступінь участі у процедурах прийняття рішень; в) можливості використання суспільних благ кожним громадянином; г) реальну участь кожного у процесі створення суспільного добра; д) міру самореалізації особи через здійснення свободи даній людині природою і суспільством.

Проте, звертаючись до безпосереднього і детального аналізу солідарності, приходимо до думки, що онтологічний статус солідарності засвідчується не в тому, що людина здатна до взаємодопомоги, а радше в тому, що вона органічно потребує добровільно здійснювати поведінку в напрямку створення спільного суспільного блага через взаємоорганізовані групи, громади й асоціації громадян. При цьому ідеться про нейтральне ставлення до політичних і владних засобів. Властиво саме феноменологія солідарності здійснюється у соціальності як такий; «солідарність є конструктом і конституюванням соціального світу». Як вважає К.Є. Мальдонадо, «солідарність є сутністю горизонтальних суспільних відносин, в яких будь-яка форма ієрархії або підлеглості цілковито усувається» [6, с. 14]. Він також підкреслює, що «найвища форма, завдяки якій життя конститується людьми у соціальність, – це солідарність» [6, с. 14]. Таким чином, приходимо до висновку, що солідарність і розуміння взаємопов'язані і є лише різними проявами деякого єдиного тексту життя. Тільки там, де здійснюється взаєморозуміння, здійснюється солідарність. З такого погляду, солідарність не може бути редукована лише до чуттєвості чи напіввиразної сентиментальності, – у цьому випадку могло йтися про звичайну допомогу і навіть милостиню. Як стверджує сучасний відомий філософ Р. Рорті, «солідарність не відкривається, а створюється засобами рефлексії» [3, с. 167].

З іншого боку, за умови відсутності публічно «відкритої і ясної» солідарності, що складається власне як національно-культурна солідарність, соціальність піддається випробуванню на корупцію і втрачає джерела життєздатності. Така соціальність демонструє байдужість до

сучасних раціональних форм організації суспільства, зокрема, в ділянці спеціалізованої праці і просування на державні посади. Натомість діють принципи клановості, корпоративізму й олігархії.

Підтвердження значення солідарного режиму участі у справі розвитку громадянського суспільства знаходимо у працях такого авторитетного автора, як Роберт Патнем. Посилаючись на Джеймса Колемана, він вважає, що поняття «соціальний капітал» відсилає до таких рис соціальної організації, як норми, мережі комунікації і особливо – соціальна довіра, що істотно поліпшує координацію і кооперацію задля взаємної вигоди. Завдяки наявності соціального капіталу життя є легшим і успішнішим у спільноті. Водночас соціальний капітал пов'язаний з поширенням мережі громадянської участі («режиму участі»), в контексті якої засвоюються норми взаємодопомоги і заохочується цінність соціальної довіри. Коли політичні й економічні домовленості втілюються в мережу соціальних зв'язків, це зменшує спонуки до опортунізму. Водночас, мережі громадянської участі примножують успіхи минулої співпраці і слугують «культурним доробком для майбутньої співпраці». «Нарешті, – стверджує Р. Патнем, – густі мережі громадянської взаємодії ймовірно розширюють для учасників сенс «самостійності», розвиваючи «Я» в «Ми», або (мовою теорій раціонального вибору) посилюють «смак» учасників до спільної вигоди» [7, с. 69].

Основу соціального капіталу, згідно з Р. Патнемом, складає добровільна громадська участь у створенні і впровадженні різноманітних неприбуткових організацій. Таким чином, йдеться знову ж про соціальний капітал, який може бути збільшений завдяки посиленню культуротворчих факторів суспільного життя. Тому можемо говорити, що становлення громадянського суспільства прямо пов'язане з культурним зростанням людей, в процесі якого формуються і реалізуються вартості духовної життєздатності суспільства.

Поняття громадянського суспільства у зв'язку з цим привертає особливу увагу в сучасному світі. Це увага до нових можливостей в сфері соціального життя, що перебуває між державою і масами або між політичним людом і силами вільного ринку. Як доводить Джордж Маклін, «чим більше ми оцінюємо роль вільної активності в ринковій та інших сферах життя, тим більше це приносить включення тих багатьох способів солідарності і відносин доповнюваності, які конституують громадянське суспільство. У свою чергу ми надаємо цьому значення в термінах свободи й взаємопоєднаної реакції задоволення й незадоволення, радості й огиди, що генеруються найповніше всередині цілісної особи і суспільства відповідно до характеру культури» [5, с. 21].

Підсумовуючи результати проведеної роботи в ході дослідження цінностей громадянського суспільства, ми хочемо ще раз звернутись до проблеми побудови системи цінностей громадянського суспільства. Чому саме система постає в центрі нашої уваги і подається у висновках

як майже рівноцінний еквівалент (принаймні виходячи із значимості, важливості даного питання) результатам цілого дослідження? Справа в тому, що цінності, по-суті, не існують поза межами системи цінностей як самостійні, завершені категорії і набувають свого змісту лише в межах цієї системи. Остання є тим єдиним простором, в якому відбувається взаємовизначеність (але не визначеність) цінностей, кожна з яких є ніби смисловим згустком єдиної «матерії», яка називається системою цінностей. Виділення ж кожної нової цінності є не розширенням простору такої системи, а лише категоріальне визначення результату більш детального розгляду рельєфу цього простору. Тому можна стверджувати, що самі цінності (а також притаманні їм функціональне навантаження, відношення та зв'язки з іншими елементами системи, тощо) є похідними від системи і утворюються внаслідок її умовного дроблення в ході наукового дискурсу, а не навпаки.

Отже, як ми наголошували раніше, базовою цінністю громадянського суспільства є солідарність. Солідарність знімає суперечність між приватними інтересами самореалізації й самоздійснення (віднайдення себе у світі матеріально-речовому та ідейно-духовному відповідно) та інтересами публічними, колективними, виступаючи, таким чином, основою формування громадянського суспільства як певної соціальності. Соціальність, як природний стан людського самоствердження, формується передусім навколо вияву свободи. Це є водночас рух до здійснення індивідуальної і соціальної свободи, свободи, що набуває іншого значення і може бути визначена як свобода кооперована, яка може сформуватись і неодмінно формується в межах солідарної соціальності, тобто в межах громадянського суспільства. Адже, хоча більшість людських дій відбувається завдяки різним, в тому числі й фізичним, спонукам, властиво лише такі дії, що здійснюються під впливом цінності свободи, стають людськими суспільними діями. Міра кооперованості людської свободи, рівень її здійснення є вирішальним чинником формування соціальності громадянського суспільства. Тому, коли ми говоримо про свободу як визначальну цінність громадянського суспільства, ми повинні розуміти особливу сутнісну наповненість цієї категорії як свободи кооперованої, солідарної. Будь-який інший вимір свободи є невластивим, а значить, руйнівним в межах громадянського суспільства.

Подальше розширення системи цінностей громадянського суспільства відбувається за рахунок введення цінностей-умов «складеного вияву свободи», які в своїй сукупності утворюють поле реалізації головних цінностей громадянського суспільства свободи та солідарності, чи, якщо завгодно, «солідарної свободи»: довіра, спілкування, єдність, добровільність, соціальний капітал тощо.

Окремо, на наше переконання, потрібно виділити цінність громадянського суспільства, якою можна вважати особливий «режим участі». Якщо, з певною долею умовності, суттю громадянського суспільства в

його ціннісному вимірі можна вважати свободу, змістом – солідарність, структура утворюється позиційною ієрархією цінностей-умов, то форма напевно визначається «режимом участі», який разом з тим виписує нормативні (у найширшому розумінні цього слова) межі громадянського суспільства, водночас є носієм принципів та механізмів взаємодій в межах громадянського суспільства, визначаючи міру соціальної життєздатності суспільства. До елементів «режиму участі» включають: вільний доступ до участі в політичних процесах суспільства; ступінь участі у процедурах прийняття рішень; можливість використання суспільних благ кожним громадянином; реальну участь кожного у процесі створення суспільного добра; міру самореалізації особи через здійснення свободи, даній людині природою і суспільством.

На цьому, напевне, можна поставити крапку, однак, перше ніж зробити це, ще раз хочемо нагадати, що система цінностей є лише встановленими масштабами нашої діяльності, і жодна система будь-яких цінностей не спроможна зняти з нас відповідальність за цю діяльність, а тим більше за її відсутність.

Отже, можемо стверджувати, що громадянське суспільство формується і існує далеко не стихійно. Більше того, воно не формується в силу дії тільки матеріальних факторів, так само, як адекватна йому ментальність не формується через ствердження матеріалістичного принципу: буття визначає свідомість.

Шлях виникнення громадянського суспільства – це тривалий, складний процес ствердження особливих вартостей. Насамперед, вартостей автентичного гуманізму. Знання цього процесу полягає в послідовному системному розкритті домінуючого значення прав, свобод окремого громадянина, їхньої абсолютної цінності стосовно інших соціальних процесів та інститутів, солідаризм як спосіб і принцип, за допомогою якого тільки і стає можливою самореалізація особи. Саме таке ствердження цінностей громадянського суспільства, на нашу думку, є водночас і формуванням нової ментальності, і ствердженням основ і змісту самої політичної системи суспільства. Таким чином, політичні та громадянські цінності не є різномірним накопиченням ознак різноякісності та різновартості цих сфер людського життя, а створюють свідому цілісну систему соціальних цінностей, що собою відображають різні схеми самоствердження людини: якщо громадянське суспільство стверджує рух мислення і буття від «я» до «соціо», від свободи до самоздійснення через солідаризуючі основи, то політика як процес – це навпаки – рух від «соціо» до «я» – від форм і способів кооперування діяльностей та інтересів – до свободи. Саме ці дві системи і становлять реальний діапазон, в межах якого суспільство реалізує цінності політичного та громадянського характеру.

Література

1. Геллнер Э. Условия свободы. Гражданское общество и его исторические соперники./ Э. Геллнер. – М.: Школа политических исследований, 2004. – 240 с.
2. Гірц К. Інтерпретація культур / К. Гірц. – К.: Дух і Літера, 2001. – 542 с.
3. Рорті Р. Філософія після філософії: випадковість, іронія й солідарність / Р. Рорті. – К.: Основи 2003. – 358с.
4. Хайдегер М. Бытие и время / М. Хайдегер. – М.: Гардарики, 2006. – 264 с.
5. Georg F. McLean. The Aesthetic as the New Space for Civil Society // Civil Society in a Chinese Context / ed. By Wang Miaoyang. – Washington, 1997. – P. 21.
6. Maldonado C. Human Rights Solidarity and Subsidiarity / C. Maldonado. – Washington, 1997. – P. 14.
7. Putnam Robert D. Bowling Alone: America's Declining Social Capital / Robert D. Putnam // Journal of Democracy 6:1. – Jan. 1995. – P. 65-78.

Стаття надійшла до редакційної колегії 17. 04. 2018 р.

Рекомендовано до друку д. політ. н., професором Марчуком В. В., д. політ. н., професором Романюком А. С. (Львів)

VALUES OF CIVIL SOCIETY: FEATURES OF THE PROCESS OF FORMATION IN THE SYSTEM OF CIVIL RELATIONS**V. Y. Klymonchuk**

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76000, Ivano-Frankivsk, Shevchenka Str., 57;
tel. +38 (066) 52-72-919; e-mail: vklym64@gmail.com*

The peculiarities of the formation of values in the system of civil relations are studied. The author's vision is based on the definition of a system of values through an analysis of the ways, conditions of self-realization, self-determination, self-realization of the civil system, in which the relations of internal and external character in a certain way are coordinated. Characterized by a system of values of a political and civil character that allows one to determine the main contradiction of formation and affirmation in the new political circumstances that have developed in modern Ukraine, the essence of which is the transition from the values of abstract to concrete, meaningful and real: cost of life, individual freedom, property, forms and methods of self-government, etc.

Key words: *civil society, system of values, civic values, political values, political freedom, solidarity, participation mode.*